

1883 йил июнь ойида Иерусалимда кадимий буюмлар савдоси билан шугулланадиган чўкинтирилган яхудий Моисей Шапиро Лондонда жуда гайриоддий топилма билан пайдо бўлди. Шапиро ўзи билан ўн бешта пергамент ўрамаларини олиб келди, уларнинг сўзларига кўра, Фаластин тепаликларидаги горда араб чўпонлари томонидан топилган. Ёзувлар Тавротнинг Иккинчи конун китобидан парчалар, шу жумладан ўнта амрнинг вариантлари эди. Яхудий алифбоси харфларининг ёзувига кўра, кўлёмза милоддан аввалги VI асрда ёки ундан ҳам олдинроқ яратилган. Топилманинг ёши - агар у хақикий бўлса, - Эски Ахднинг энг кадимги матнларидан (милодий IX аср) деярли бир ярим минг йил аввалги бўлган. Шапиро улар учун катта пул олишни хоҳлагани жуда табиий эди. Бирок, бу савдогар кадимий буюмларни билувчилар ва севувчилар оламида ёмон обрўга эга эди. Ўн йил олдин унинг исми Дибан (Иордания)дан топилган сохта топилмалар билан боглик жанжалда «кўриниб қолган» эди. 1868 йилда у ерда топилган катта базальт плитадаги ёзув ўша пайтдаги археологиядаги энг сенсацион кашфиётлардан бири бўлиб туюлди ва кидирув ишлари давом эттирилди. Араблар шунга ўхшаш ёзувлар билан қопланган бир неча кўзаларни топишди. Шапиро бу кўзаларни улардан сотиб олиб, Германияга қайта сотди. У кейинги кидирувлар учун арабларга олинган пулларнинг бир қисмини тўлади. Аммо, кўзалар сохта бўлиб чиқди, алдовни «Мукаддас китоб тоши» хақидаги биринчи академик нашр муаллифи, доктор Шарль Клермон-Ганно фаш қилди. Эҳтимол, Шапиронинг ўзи айбдор бўлмаган, аммо унинг савдогарлик обрўсига путур етган.

Шунинг учун, 1878 йилда Шапиро кўлёмзалар хақида немис амалдорларига айтганида, улар томонидан ишончсизликка дуч келгани ажабланарли эмас. Бир неча йил ўтгач, у Мукаддас китоб археологияси соҳасидаги энг сўнгги кашфиёт хақида ўкиди. Янги

тахлилий усул Эски Ахд матнлари муаллифларини аниклаш имконини берди. Масалан, баъзи парчаларда Яхве (Егова) исми, бошқаларида эса - Элохим тилга олинган. Немис олимларининг таъкидлашича, бу сўзларга кўра манбаларни бир нечта гуруҳга бўлиш мумкин.

Ўрамаларига диққат билан қараб, Шапиро у ерда фақат Элохим исми тилга олинганини хайрат билан қашф қилди. Демак, у Таврот манбаларидан бирига эга бўлган.

Тасаввурда олтин тоғлар кўрина бошлади ...

1883 йилга келиб, Шапиро матнларнинг янги таржимасини тугатди ва Байрутдаги немис консули, профессор Шрёдернинг розилиги билан топилмаларни экспертларга тақдим этиш учун Берлинга олиб борди. Аммо бир ярим соатлик бахслардан сўнг, комиссия аъзолари кўлёмаларни... «аклли ва уятсиз қалбакилик» деб эълон қилишди ва «моав кўзалари» билан боғлиқ ҳодиса унутиб юборилди.

Лекин Шапиро таслим бўлмади. У шошилиш равишда Лондонга кўчиб ўтди, у ерда кўлёмаларга қатта ишонч билан қарашди, ҳеч бўлмаганда дастлаб. Британия музейи Фаластин қадимий буюмлари бўйича энг яхши эксперти Кристиан Гинзбургни нусха кўчириш ва матнларни ўрганиш учун юборди. Унинг таржималари серияси 1883 йил август ойида «Таймс» газетасида чоп этилди. Иккита пергамент Британия музейида намойиш этилди ва олимлар ҳамда жамоатчилик ўртасида қизгин бахсларга сабаб бўлди. Қадимги тарих билимдони, Буюк Британия Бош вазири В. Гладстон Шапиро билан пергаментлар ҳақида узок суҳбатлашди. Газначилик уларни музей учун сотиб олишни молиялаштиришга аллақачон рози бўлганлиги ҳақида миш-миш тарқалди...

Бирок, омад яна савдогардан юз ўғирди. Бир нечта олимлар, шу жумладан музей директори, ҳеч қандай пергамент Фаластиннинг ёмғирли иклимида икки минг йил давомида бу қадар яхши сақланиб қолиши мумкин эмаслигини эълон қилишди. Кейин ўша Клермон-Ганно, Шапиронинг бешафқат таъқибчиси, витринада ойна остида ётган пергаментларни юзаки текширгандан сўнг, уларни сохталигини эълон қилди. Гинзбург эса тўсатдан ўз фикрини ўзгартирди ва «Таймс»даги нашрлар сериясини Шапиронинг топилмасини сохталик сифатида фош этувчи мақола билан якунлади. У ҳатто яҳудий олимнинг умумий раҳбарлиги остида ишлаган бир нечта кўчирувчиларнинг кўлёмасини аниқлаши мумкинлигини айтди. Унинг фикрига кўра, кўлёмза услуби шунчаки «Муқаддас китоб тоши»дан кўчирилган!

Ҳатто топилманинг ҳақиқийлиги тарафдорларида ҳам шубҳа қолмаган эди. Кўлёмалар - сохта, Шапиро эса - ёки фирибгар, ёки нодон. 23 август куни у Лондон меҳмонхонасидан Гинзбургга хат ёзиб, уни ҳоинликда айблади: «Сиз кўлёмаларни нашр этиб ва кўрғазмага қўйиб, мени аҳмоқ қилдингиз, чунки улар сохта экан. Мен бу шармандалиқдан омон қоламан деб ўйламайман». 1884 йил март ойида Шапиро Роттердам меҳмонхонасида ўз жонига қасд қилди. Кўлёмаларнинг тахмин қилинган сотуви туфайли қатта қарзга ботган унинг оиласи Иерусалимдаги мулкни сотиб, Германияга кўчиб ўтди.

Шу билан бирга, пергаментлар «Сотби» аукционига қўйилди ва қандайдир китоб сотувчиси томонидан арзимаган суммага - 10 фунт 5 шиллингга сотиб олинди. Улар ҳақида охириги эслатма 1887 йилдаги китоб каталогига учрайди, унда уларнинг тахминий санаси - XVI асрдан XIX асргача ва нархи 25 фунт стерлинг эканлиги кўрсатилган. Бугунги кунда бу кўлёмалар қаерда эканлигини ҳеч қим билмайди...

Агар 1947 йилда қилинган қашфиёт бўлмаганида, бу ҳикоя шу ерда тугаши мумкин эди. 1947 йил баҳорида Хирбет-Қумронда таамире қабиласига мансуб бадавийлар тоғ

тизмасидаги горда кадимги кўлёмалар сакланган иккита сопол идишни топишди. Бу жой Иерусалимдан 25 км шарқда ва Ўлик денгизнинг шимоли-гарбий киргогидаги Айн-Фесха манбасидан 3 км шимолда жойлашган. Ёзувлар териға ёзилган бўлиб, ўрамаларға ўралган эди. Уларнинг баъзилари матоға ўралган, аммо хаммаси эскирган ва кўпинча бир пайтлар бутун бўлган кўлёмаларнинг алоҳида парчалари эди.

Бир мунча вақт бу ўрамалар Вифлеем ва Иерусалимдаги антикварларнинг кизиқишини уйғотмади. Кейин бадавийлар харидорларни излаб, Иерусалимдаги Ав. Марк православ монастириға боришди ва у ерда топилган кўлёмаларнинг бир қисмини сотишди. Колган қисмини кейинчалик Яхудий университети сотиб олди.

У ердаги маслахатчилар, Шапиро билан бўлган хикояни эслаб, аввалиға топилган ўрамаларни калбаки деб эълон қилишди. Бирок, бошқа тадқиқотчилар хулоса чиқаришға шошилишмади ва бир нечта кўлёмаларнинг фотонусхаларини АКШда таникли семитолог У. Олбрайтға юборишди. Тез орада Штатлардан телеграмма келди: «Замонамизнинг энг буюк кашфиёти - тарихий матнларнинг топилиши билан сизларни чин калбимдан табриклайман. Мен уларни милoddан аввалги I асрга мансуб деб биламан!»

1948 йил баҳорида ўрамалар ҳақидаги хабар Европада шов-шувға сабаб бўлди, чунки маълум бўлишича, булар христианликнинг келиб чиқишиға янғича ёндашув берувчи муқаддас матнлар экан. Ажабланарли эмаски, бир неча йил ичида Хирбет-Кумронға экспедициялар кўпайди, улар 6-8 км узунликдаги тоғ тизмасида қирққа яқин горни топдилар. 10 йил ичида уларнинг ўн биттасида тадқиқотчилар ўрамаларни топдилар. Бадавийлардан арзимаган нархға Ав. Марк монастири томонидан сотиб олинган тўртта кўлёмза АКШға 250 минг долларға «кетди».

Топилган ўрамалар ҳақидаги биринчи умумлаштирувчи асар Гарбий Европада 1957 йилда, 1994 йилда эса Санкт-Петербургда Муқаддас китобшунос И. Тантлевскийнинг «Кумрон жамоасининг тарихи ва мафқураси» китоби пайдо бўлди.

Ярим аср давомида ушбу кўлёмалар атрофида сўнмайдиган шов-шув, уларда барчаға муқаддас христиан китобларидан яхши маълум бўлган воқеалар тасвирлангани билан изоҳланади. «Хўш, нима бўлибди, - сўрайсиз сиз, - ахир бунда ҳеч қандай галати жойи йўқ-ку!» Бу шундай бўлиши мумкин, агар битта ҳолат бўлмаганида, яъни - Кумрон донишмандлари буларнинг барчасини христианлик пайдо бўлишидан бир ярим аср олдин ёзишган!

Ўрамаларда жамоа раҳбарининг шахсига алоҳида ўрин ажратилган бўлиб, у Содиклик ўқитувчиси деб аталади. Санкт-Петербурглик олим Тантлевскийнинг фикрича, бу киши жамоаға милoddан аввалги 176-136 йилларда раҳбарлик қилган. Унинг ҳаёт йўли Исо Масихнинг таржимаи ҳолини хайратланарли даражада эслатади. Масалан, Кумрон раҳбари ҳудодан вахий олган пайгамбар сифатида пайдо бўлган ва рухонийлар авлодидан бўлган. Содиклик ўқитувчиси, Исо қаби, ўзининг «хабарчиси»ға эға эди - жамоани бошқаришда ўзидан олдинги киши. Худи Яҳё чўмтирувчи қаби, Кумрон хабарчиси ҳам исроилликларни гуноҳлардан қокланиш учун Яхудия чўлиға чиқишға чақирган ва яқин келажакда ҳақиқий пайгамбарнинг келишини қутган. Содиклик ўқитувчиси эса қутилган Масих, ҳудонинг масх қилингани сифатида пайдо бўлди.

Ўқитувчининг издошлари Иерусалимға жойлашиб, бошқа мазҳаблар билан бирға фаолият олиб боришган. Ўрамалардан бирида айтилишича: «Ва сиз Олий зотнинг қучи билан қонунни янғилайдиган инсонни ёлгончи деб атайсиз ва ниҳоят, унинг буюқлигини англамаган ҳолда уни ўлдиришни режалаштирасиз». Масих ролиға даъво қилган Ўқитувчининг рухонийлар билан тўқнашуви муқаррар эди. Ва жазо келиб қикди. Қандай

жазо? Тантлевскийнинг жавобини сенсацион деб аташдан бошқа илож йўк. Кўлёмалардан бирида душманлар Масихга «кўллари кўйиб», уни хочга михлаганликлари айтилади. Тантлевскийга кўра, бу содир бўлган фактни аниклаш эди. Кўлёмаларнинг бошқа бир парчасида хатто хочга михланган одамга кокилган михлар ҳам тилга олинган. Маълум бўлишича, форс шохи Доронинг фармони ҳам жиноятчиларни хочга михлаш билан тахдид килган. Демак, хочга михлаш оркали катл килиш Яхудияда римликлардан анча олдин кўлланилган...

Бу фактлар Масихнинг хаёт тасвири билан ажойиб ўхшашликларни тўлик камраб олмайди. Уларни кандай талкин килиш керак? Тасодифий ўхшашликлар хисобига ўтказиш мумкин. Бошқа фикр ҳам билдирилмокда. Маълумки, Исо ўзининг эпопеяси бошида Кумрон эссеилари яшаган Яхудия чўлида бироз вақт ўтказган. Уларнинг таълимоти христиан таълимотининг шаклланишига таъсир килган бўлиши мумкин. Монотеизм гоёларига кизикиш ҳамма жойда ўсиб борди. Масихлик гоёси хавода илиб юрганди...

Аммо келинг, XIX асрга кайтиб, ўзимизга яна бир бор савол берайлик: «Агар Шапиронинг кўлёмалари хакикатан ҳам хакикий бўлса-чи ва у тор академик фикрлашнинг курбони бўлса-чи?» Бу фикрга Ўлик денгиз ўрамалари бўйича таникли мутахассис Жон Аллегро ҳам кўшилади. Кейинчалик айтиш мумкинки, Шапиронинг ўзи уни фош килган экспертлардан кўра кўпроқ ақлли бўлиб чиқди. У уларнинг кадимийлиги хакида хулоса чиқаришга шошилмади; улар Ўлик денгиз атрофида яшаган кандайдир мазхаб томонидан яратилган бўлиши мумкинлигини тан олган - бу Кумрон жамоаси хакидаги ажойиб аник башорат эди.

Унинг кўлёмаларига келсак, улар, эхтимол, хакикатан ҳам Эски Аҳднинг энг кадимги парчаларидир. Афсуски, бу ўрамалар йўқолиб кетган ва улар яна топилгунча, сир очилмайди.

Абу Муслим

(Тарих илми сайтининг бош мухаррири, профессор)